

*Т. О. Яценко,
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки НАПН України*

СПЕЦИФІКА УРОКУ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті акцентовано на проблемі використання інформаційно-комунікаційних технологій в шкільному літературному навчанні, представлено характеристику окремих видів та окреслено їх методичне призначення.

Ключові слова: *методика навчання, українська література, тенденція, інформаційно-комунікаційні технології навчання, мультимедійний проект, веб-квест, веб-конференція, вебінар, кейс-метод, комп'ютерне тестування.*

Постановка проблеми. Вивчення української літератури в сучасній школі характеризується інтенсивним застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій як одного із важливих шляхів оновлення предметної методики. У чинних програмах з української літератури для акцентовано на важливості використання можливостей сучасного інформаційно-комунікативного простору в умовах особистісно зорієнтованої парадигми навчання та в контексті загальноосвітніх процесів глобалізації, вказано на необхідність формування в учнів «вміння компетентно і цілеспрямовано орієнтуватися в інформаційному і комунікативному сучасному просторі, застосовувати здобуті на уроках літератури знання, практичні навички у житті» [4, с. 102; 5, с. 3].

В аспекті парадигми особистісно та компетентісно зорієнтованого навчання використання ІКТ передбачає врахування здібностей, інтересів й суб'єктного досвіду учнів, надає можливості для їхньої самореалізації в

пізнавальній діяльності, створює умови для особистісного самовизначення в сучасному інформаційному суспільстві загалом.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковане розв'язання проблеми дослідження. Методичні основи використання ІКТ у навчанні літератури та окремі аспекти їх реалізації розкрито в працях щодо використання мультимедіа на уроках словесності (О. Авраменко, Г. Бійчук); практикування інтерактивних форм роботи за відеофрагментами (Т. Бабійчук); застосування комп'ютерних технологій та Інтернет-ресурсів (О. Бігич, Л. Богдан, І. Бойко, М. Вороліс, П. Гороль, О. Дем'яненко, О. Ісаєва, В. Коханова, Є. Полат, Д. Рудакова, О. Святенко, Г. Столяренко, А. Уліщенко, В. Уліщенко, В. Шуляр); реалізації інтермедійних технологій (В. Різун); формування предметної (літературної) компетентності старшокласників засобами ІКТ (Л. Назаренко); підготовки вчителя до проведення сучасного уроку в умовах інформатизації освіти (Г. Дігтярьова, Т. Папернова).

Виділення нерозв'язаних раніше аспектів загальної проблеми. Нині актуальним є питання щодо класифікації ІКТ та визначення можливостей їх оптимального застосування у процесі вивчення української літератури.

Мета статті – розкрити теоретичний аспект проблеми використання окремих видів ІКТ на уроках української літератури.

Виклад основного матеріалу дослідження. Шкільне навчання із застосуванням ІКТ – це дидактична система, що потребує дотримання певних настанов щодо її реалізації. Розкриваючи специфіку організації навчальної діяльності в умовах інформаційно-комунікативного середовища, І. Зязюн указував на такі її ознаки:

- робота з комп'ютером вимагає знання його властивостей;
- форма і зміст презентованої в мережі інформації зумовлюють різні види її опрацювання – від засвоєння готових знань до їх реконструкції;
- учень сприймає інформацію у суб'єктивному викладі її розробників;
- модель навчальної діяльності складається із таких компонентів як предметно-навчальна діяльність та самостійна пізнавальна діяльність;

- навчальні дії мають трирівневу структуру: дії методологічного рівня (абстрактні поняття), предметно-змістові (віртуальні об'єкти) та операційні дії (користування комп'ютером та інтернет-ресурсами);
- основними напрямками навчальної діяльності визначаються гностичний, саморозвивальний і комунікативний;
- самостійна пізнавальна діяльність учнів розуміється як пошук та засвоєння необхідної інформації, усвідомлення суб'єктивно нових культурних цінностей;
- результатом навчальної діяльності є знаннева, системно-діяльнісна, комунікативна і технологічна компетентності, що розглядаються як якості особистості [3, с. 414-430].

Учені також розкривають психологічні аспекти проблеми інформатизації шкільного навчання, відзначають позитивний вплив ІКТ на розвиток мислення, пам'яті, уваги, уяви, спостережливості учнів, вироблення здатності до адекватної реакції на різні навчальні й життєві ситуації, формування абстрактних образів та понять у процесі моделювання об'єктів та явищ навколишньої дійсності, оперування методами самостійного набуття знань та їх презентації, розвиток творчих здібностей учнів, виховання інформаційної культури, формування лідерських якостей особистості [6, с. 201-202].

Отже, інформаційно-комунікаційні технології надають педагогічному процесу широкі можливості оптимізації, визначають нові якості його змісту та впровадження інноваційних методів навчання, орієнтованих на підвищення освітніх результатів, що вказує на виразну *тенденцію шкільної освіти, зокрема й літературної, щодо інформаційного оновлення та її комунікаційної перебудови* як у змістовому, так і у формальному аспектах.

Специфіка літератури як мистецтва слова визначає особливі підходи до методики використання ІКТ, своєрідність якої обумовлена оптимальним поєднанням традиційних та інноваційних методів і прийомів опрацювання навчального матеріалу. Важливо, що у процесі такого літературного навчання актуалізуються методичні ідеї щодо індивідуального становлення учня-читача,

організації пізнавальної діяльності (М. Рибнікова), усвідомленого сприймання навчальної інформації (Є. Пасічник), естетичного розвитку учнів засобами мистецтва слова (А. Лісовський), організації самостійної роботи у процесі вивчення літератури (Б. Степанишин), творчого літературного розвитку старшокласників (Г. Токмань), формування читацької діяльності школярів (О. Ісаєва), полімистецького вивчення української літератури (С. Жила), контекстного вивчення художнього твору (В. Гладишев), розвитку читацьких якостей учнів (О. Куцевол), упровадження перспективних технологій навчання літератури (А. Ситченко, А. Уліщенко, В. Уліщенко).

Нині на уроках української літератури активно використовуються різні види ІКТ. Так, одним із найбільш практикованих і методично доцільних є *метод проектів*. Ефективність його застосування зумовлена багатьма чинниками, зокрема професійною майстерністю вчителя, чіткістю визначеної освітньої мети, загальним рівнем підготовки школярів та рівнем опанування ними тексту художнього твору, виконанням творчих завдань, психологічним кліматом у класі загалом. Реалізація *мультимедійних проектів* передбачає поєднання індивідуальної, парної та групової самостійної діяльності учнів, що сприяє виявленню їхньої самостійності, творчих здібностей, уміння обирати оптимальні засоби й темпи роботи для досягнення поставленої мети. Навчальні *мультимедійні проекти* поділяються на літературно-лінгвістичні, літературно-історичні, літературно-етнографічні, літературно-соціальні, літературно-топографічні та літературно-природничі, що вказує на широкі інтеграційні можливості щодо опрацювання школярами навчального матеріалу. Підготовка мультимедійних проектів складається з таких етапів:

- вивчення проблеми і визначення технологій для її вирішення;
- створення та колективне обговорення пробних мультимедійних презентацій із запропонованого вчителем інформаційного матеріалу;
- представлення учнями самостійно підготовленої мультимедійної презентації.

Використання методу мультимедійних проєктів сприяє глибокому осягненню учнями змісту художнього твору, особливостей літературно-мистецької епохи, усвідомленню художньої манери письменника, формуванню особистісного ставлення до конкретного літературного явища, активізації пізнавальних інтересів, розвитку критичного мислення, творчих здібностей, умінь застосовувати здобуті знання та вміння в нових навчальних і життєвих ситуаціях. Так, у процесі вивчення художнього твору учні можуть виконувати такі навчальні мультимедійні проєкти: «Слово на захист героя» (публічний виступ про героя художнього твору), «Поради герою» (лист-звернення до літературного героя), «Дискутую з героєм» (коментар щодо життєвої позиції, вчинків, поведінки героя), «Я – герой художнього твору» (фрагмент твору з описом уявних подій), що передбачає оприлюднення творчих результатів у вигляді публікації Publisher, мультимедійної презентації Power-Point тощо. Під час ознайомлення із життєвим та творчим шляхом письменника школярі мають можливість розробляти мультимедійні проєкти на зразок «Віртуальний музей письменника», що передбачає групову роботу, в ході якої кожна із груп виконує диференційоване завдання (опрацювання біографічного матеріалу, підготовка експонатів для віртуального музею тощо).

Одним із видів мультимедійних проєктів є *літературний портрет*, що дозволяє повно та яскраво презентувати учням життєвий і творчий шлях митця, використовуючи у логічній послідовності документи, фотографії, таблиці, ілюстративний матеріал, аудіо- та відеофрагменти.

В умовах інформатизації шкільної літературної освіти активно впроваджуються *веб-квести*, проведення яких передбачає опрацювання матеріалів певних веб-сайтів із метою поглиблення та інтеграції учнівських знань, пошуку та отримання необхідної інформації, виконання поставлених завдань у процесі самостійної або групової роботи. «Квест» (від англ. quest – тривалий цілеспрямований пошук, пов'язаний з пригодами або грою) – рольова гра (проблемне завдання) для розвитку пізнавальної та дослідницької діяльності, критичного та логічного мислення, аналітичного та творчого

мислення особистості. Науковці визначають освітній веб-квест як «сайт в Інтернеті, з яким працюють учні, виконуючи ту чи іншу навчальну задачу» [2].

У 1995 р. ученими Б. Доджом та Т. Марчем. була розроблена концепція веб-квестів із використанням ІКТ та Інтернет-мережі. Веб-квест може бути представлений у вигляді гіпертексту, презентації чи веб-сайту, в якому завдяки використанню зовнішніх і внутрішніх гіперпосилань та вбудованих об'єктів учні мають можливість відобразити логіку розв'язування завдання з послідовним уточненням і власними коментарями, а також продемонструвати різні підходи та способи його реалізації. Веб-квести бувають короткочасними, розрахованими на декілька занять, та довгостроковими, що практикуються впродовж семестру або навчального року. Квести сприяють розвитку в учнів уміння аналізувати, синтезувати та оцінювати інформацію.

Проведення веб-квесту як однієї із ефективних форм організації навчальної пізнавально-пошукової діяльності учнів здійснюється поетапно. Так, на *початковому* (командному) *етані* учні ознайомлюються з основними поняттями обраної теми та матеріалами аналогічних проектів, розподіляються ролі між членами команди, надаються настанови щодо взаємодопомоги в оволодінні комп'ютерними програмами та досягненні визначеної мети.

Індивідуальна робота учнів у команді, спрямована на загальний результат, здійснюється на *рольовому етані*: виконуються завдання щодо пошуку інформації по конкретній темі, розробляється структура сайту та добираються необхідні для нього матеріали, підводяться підсумки, відбувається обмін накопиченими матеріалами для створення сайту.

На *заключному етані* команда під керівництвом педагога оприлюднює в Інтернеті результати колективного дослідження, а учні-дослідники формулюють висновки і пропозиції. Розміщення веб-квестів у Інтернет-мережі є одним із чинників підвищення мотивації учнів для досягнення високих навчальних результатів. Результати веб-квесту висвітлюються в учнівських публікаціях у формі веб-сторінок і веб-сайтів.

Оцінювання квесту як комплексного завдання повинно ґрунтуватися на критеріях, орієнтованих на тип проблемного завдання і форму представлення навчального результату. Б. Додж рекомендує використовувати критерії, що передбачають оцінювання дослідницько-творчої роботи, якості її аргументації, оригінальності дослідження, вмінь співпрацювати в групі, презентувати результати роботи в усній, письмовій та мультимедійній формах тощо [8].

Отже, технологія застосування веб-квестів сприяє формуванню в учнів уміння вчитися (самонавчання і самоорганізація), творчо працювати в команді для досягнення поставленої мети (планування, розподіл функцій, взаємодопомога, взаємоконтроль), знаходити оптимальні варіанти для вирішення проблемних ситуацій та обґрунтовувати власний вибір, презентувати результати пошукової діяльності під час публічних виступів (проведення передзахисту та захисту навчальних проєктів, дискусії).

Дидактичні функції використання ІКТ у шкільному літературному навчанні обумовлюються важливістю забезпечення міжособистісного спілкування та обміну інформацією за допомогою таких видів діяльності, як веб-конференції, вебінари, інтернет-дискурси тощо.

Веб-конференція має призначення онлайн-уроку, оскільки передбачає можливість спілкування з чисельною аудиторією в реальному часі за допомогою аудіо-візуальних засобів, зокрема демонстрацію необхідних зображень, графічний супровід пояснень спікера тощо. Матеріали таких конференцій завчасно розміщують на порталі або розсилають на e-mail учнів. Її формат забезпечує візуальний контакт, інтерактивне спілкування учасників.

Вебінар як один із видів веб-конференції продуктивно використовується в умовах дистанційного навчання. Він розрахований на аудиторію до 20 осіб, що створює умови для конструктивного спілкування. В режимі вебінару проводяться онлайн-презентації, тренінги, відбувається синхронний перегляд матеріалів сайтів, відеофайлів, а також можливі опитування та голосування.

Ефективним методом організації активної пізнавальної діяльності, розвитку інформаційної компетентності учнів на уроках української літератури

є кейс-метод. Кейс – це звернення до опису ситуації, що реально існувала. У контексті методики навчання розуміємо його як спеціально підготовлений навчальний матеріал, що «містить структурований опис ситуацій, які запозичені з реальної практики» [1, с. 4]. Це інтенсивний тренінг із використанням відеоматеріалів, комп'ютерного і програмного забезпечення, метод активного навчання на основі аналізу життєвих ситуацій. Він орієнтований на створення ситуації успіху, «...формує постійну позитивну мотивацію, сприяє підвищенню пізнавальної активності..» [7, с. 80]. Рішення проблеми, що викладена в кейсі, передбачає колективну творчу пізнавальну діяльність учнів. Цей метод ефективний у малих групах, оскільки оптимізує процес дослідження та допомагає розв'язанню різних навчальних завдань.

Такий інтерактивний метод доцільно застосовувати у процесі аналізу та інтерпретації художнього твору, на етапі закріплення знань та вмінь із метою вдосконалення читацьких компетенцій, розвитку критичного мислення, аналітичних, дослідницьких та комунікативних умінь учнів. Кейс-метод стимулює звернення школярів до різноманітних джерел інформації, підвищує мотивацію здобуття знань, розвиває їхні вміння самостійної дослідницької роботи. Кейс-метод частково корелює з ігровими методами (ділові, рольові та імітаційні ігри) та з методами проблемного навчання. Зауважимо, що іноді розуміння кейс-методу зводиться до формулювання та ґрунтовного аналізу визначеної проблеми. Наприклад, перегляд відеофрагменту екранізації художнього твору передбачає його контекстний розгляд, ефективність якого забезпечує пошук відповідей на проблемні запитання щодо розкриття теми, ідеї художнього твору та їх інтерпретації засобами різних видів мистецтва.

Використання відеокейсів допускає можливість багаторазового перегляду фіксованих епізодів, забезпечує мобільність навчання, підвищує ефективність вирішення навчальних ситуацій, спонукає школярів до розв'язання поставленої проблеми, тобто інтенсифікує навчальний процес і надає шкільному вивченню літератури якісно новий рівень.

Розвиток ІКТ модернізує систему контролю учнівських знань за допомогою методу *комп'ютерного тестування*, що забезпечує об'єктивність, диференціацію та інтенсифікацію перевірки навчальних досягнень школярів, підвищує їхню навчальну мотивацію, запобігає одноманітності в навчально-виховному процесі. У процесі вивчення української літератури поширеними є різноманітні форми контролю учнівських навчальних досягнень: тести, самоконтроль, взаємоконтроль. Виконання тестових завдань на етапі узагальнення і систематизації знань передбачає використання інтерактивної дошки, а на уроках контрольного оцінювання – можливостей комп'ютерів.

Із метою якісної підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання випускників у старших класах проводиться поточне й підсумкове тестування, валідне тестам ЗНО. Представлені в тестах види завдань розрізняються за змістом та формою. Традиційно учням пропонується обрати правильну відповідь із декількох можливих. Окрім того, можуть бути представлені завдання з альтернативним типом відповіді, завдання для закінчення висловів, виключення зайвої інформації, встановлення відповідності, завдання щодо вільного викладу вивченого матеріалу (завдання відкритого типу) тощо. Важливо, що поєднання різних типів завдань запобігає схематичності під час складання тестів, підвищує в учнів інтерес до виконання роботи. Запропоновані варіанти відповідей спонукають школярів до свідомого вибору (а не до механічного вгадування) різних шляхів правильного вирішення проблеми. Співвідношення завдань формального та аналітичного типів повинно кількісно визначатися перевагою останніх, розв'язання яких вимагає від учнів розвинутого логічного мислення та сформованих умінь самостійної роботи. Тестовий контроль надає вчителю можливість мати оперативну інформацію щодо проміжних результатів засвоєння учнями навчального матеріалу.

Сучасні технології тестування дозволяють використовувати їх як форму контролю учнівських знань та для ефективною реалізації навчальної мети уроку літератури. Зауважимо, що кваліфіковано складені тестові завдання дозволяють

перевіряти не формальні знання учнів, а розуміння ними навчального матеріалу, здатність до синтезу, аналізу та інтерпретації художнього твору.

Комп'ютерне тестування, у порівнянні з традиційним, має суттєві переваги, що виявляються в індивідуальному підході до контролю учнівських знань, охопленні великого обсягу програмового матеріалу, затраті мінімальної кількості навчального часу, миттєвому визначенні результатів виконаної роботи, підвищенні об'єктивності оцінювання. Розроблені сервісні програми тестового оцінювання (Google Форми, Quizlet, Proprofs, Class Marker, Plickers, Easy Test Maker, Kahoot!) дають словеснику можливість підготувати різні варіанти завдань та визначити оптимальний час для виконання учнями тестової роботи. Так, *програма Plickers* – це мобільний додаток, що практикується вчителем для опитування у класі. Процедура такого електронного контролю знань передбачає використання учнями спеціальних бланків із варіантами відповідей (А, В, С і D), що вчитель сканує камерою смартфона, оперативно одержуючи результати відповідей кожного учня та класу загалом.

Висновки. Отже, використання інформаційно-комунікаційних технологій надає уроку української літератури особистісно зорієнтованої та компетентнісної спрямованості, активізує різні види навчально-пізнавальної діяльності, сприяє розвитку ключової інформаційно-комунікаційної та предметної читацької компетентностей учнів.

В статъе актуализирована проблема использования информационно-коммуникационных технологий в школьном изучении литературы, представлено характеристику отдельных видов и определено их методическое предназначение.

Ключевые слова: *методика обучения, украинская литература, тенденция, информационно-коммуникационные технологии обучения, мультимедийный проект, веб-квест, веб-конференция, вебинар, кейс-метод, компьютерное тестирование.*

The article actualizes the problem of information and communication technologies usage in school literary education. The characteristics of individual species and outlined their methodological purpose.

Keywords: *secondary school, teaching methodology, Ukrainian literature, trend information and communication technology training, multimedia project, web quest web conference, webinar, case method, computer testing.*

Література

1. Атаян А. М. Информационная культура личности как условие существования и развития в информационном обществе / А. М. Атаян : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://libnew.tst.tver.ru/>.
2. Быховский Я. С. Образовательные веб-квесты. Конгресс конференций. Сайт «Информационные технологии в образовании / Я. С. Быховский : [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html>.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії : монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси : Вид. ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів: Українська мова; Українська література. – 5-9 класи. – Київ : Видавничий Дім «Освіта», 2013. – 160 с.
5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 10-11 класи. Українська література. Рівень стандарту. Академічний рівень. Профільний рівень : наказ МОН України від 28.10.2010 № 1021. – Київ, 2010. – 112 с.
6. Сбруєва А. А. Порівняльна педагогіка: навч. посіб. / А. А. Сбруєва. – 2-е вид., стер. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2004. – 320 с.
7. Формування літературних компетенцій за допомогою інформаційних технологій та Інтернет-ресурсів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://moyamova.ucoz.ua/publ/vistup_formuvannja_literaturnikh_kompetencij_za_dopomoguju_informacijnikh_tekhnologij_ta_internet_resursiv/1-1-0-7.

8. The Web Quest Model. Interactive Multimedia Development. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.wflbooces.org/files/filesystem/Webquest_handout.pdf. – Назва з екрану.

Literatura

1. Atayan A. M. Informatsionnaya kultura lichnosti kak uslovie suschestvovaniya i razvitiya v informatsionnom obschestve / A. M. Atayan : [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://libnew.tst.tver.ru/>.
2. Byihovskiy Ya. S. Obrazovatelnyie veb-kvestyi. Kongress konferentsiy. Sayt «Informatsionnyie tehnologii v obrazovanii / Ya. S. Byihovskiy : [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupa: <http://ito.edu.ru/1999/III/1/30015.html>.
3. Zyazyun I. A. Filosofiya pedagogichnoyi diyi : monografiya / I. A. Zyazyun. – Cherkasi : Vid. ChNU Im. B. Hmel'nitskogo, 2008. – 608 s.
4. Navchalni programmi dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv : Ukrayinska mova; Ukrayinska literatura. – 5-9 klasi. – Kiyiv : Vidavnichiy Dim «Osvita», 2013. – 160 s.
5. Programa dlya zagalnoosvitnih navchalnih zakladiv. 10-11 klasi. Ukrayinska literatura. Riiven standartu. Akademichniy riiven. Profilniy riiven : nakaz MON Ukraini vid 28.10.2010 # 1021. – Kiyiv, 2010. – 112 s.
6. Sbrueva A. A. Porivnyalna pedagogika: navch. posib. / A. A. Sbrutva. – 2-e vid., ster. – Sumi : VTD «Universitetska kniga», 2004. – 320 s.
7. Formuvannya literaturnih kompetentsiy za dopomogoyu informatsylnih tehnologiy ta Internet-resursiv [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu : http://moyamova.ucoz.ua/publ/vistup_formuvannja_literaturnikh_kompetencij_za_dopomogoyu_informacijnikh_tekhnologij_ta_internet_resursiv/1-1-0-7.
8. The Web Quest Model. Interactive Multimedia Development. [Elektronnyy resurs]. – Rezhim dostupu: http://www.wflbooces.org/files/filesystem/Webquest_handout.pdf. – Nazva z ekranu.